

Grensverkeer

De meerstemmigheid van de geestelijk verzorger bij justitie

Redactie:

Theo W.A. de Wit, Reijer J. de Vries en Ryan van Eijk

Deel 5

Publicatiereeks van het Centrum voor Justitiepastaoraat
Tilburg/Amsterdam

ISBN: 978-94-6240-059-7

Publicatiereeks van het Centrum voor Justitiepastaoraat:

Deel 1: F. van Iersel & J. Eerbeek (red.), *Handboek justitiepastaoraat. Context, theologie en praktijk van het protestants en rooms-katholiek justitiepastaoraat*, Budel: Damon 2009

Deel 2 : Th.W.A. de Wit, E. Jonker & R. van Eijk (red.), *Van kwaad verhalen. Context en praktijk van het justitiepastaoraat*, Wolf Legal Publishers, 2010

Deel 3 : Th.W.A. de Wit, E. Jonker & R. van Eijk (red.), *Twee heren dienen: Geestelijk verzorgers en hun beroepseer*, Wolf Legal Publishers, 2011

Deel 4 : Th.W.A. de Wit, R.J. de Vries & R. van Eijk (red.), 'Graag een normaal gesprek', *Geestelijk verzorgers aan het werk met gedetineerden*, Wolf Legal Publishers, 2012

Dit boek is een uitgave van:

Wolf Legal Publishers (WLP)

Postbus 31051

6503 CB Nijmegen

Tel: 0135821366

E-Mail: info@wolfpublishers.nl

www.wolfpublishers.com

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de door de Auteurswet 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd (waaronder begrepen het opslaan in een geautomatiseerd gegevensbestand) of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De bij toepassing van artikel 16B en 17 Auteurswet 1912 wettelijk verschuldigde vergoedingen wegens fotokopiëren, dienen te worden voldaan aan de Stichting Reprorrecht, Postbus 882, 1180 AW te Amstelveen. Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken op grond van artikel 16 Auteurswet 1912 dient men zich tevoren tot de uitgever te wenden. Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten of onvolkomenheden.

© Centrum voor Justitiepastaoraat, Tilburg/Amsterdam, 2013

Afbeelding omslag: Bartolome Esteban Murillo, Angel Rescues St. Peter from Prison (1665-1667)

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
<i>Reijer J. de Vries en Theo W.A. de Wit</i>	
Thema:	
De meerstemmige pastor	5
<i>Een analysemodel voor de verhouding van de justitiepastor tot de kerk</i>	
<i>Reijer J. de Vries</i>	
Alleen maar nette mensen?	23
<i>Ton van Eijk</i>	
Grensgangers van de kerken	37
<i>Theo W.A. de Wit</i>	
Herstelgericht werken in pastoraat en nazorg vanuit praktijk-theoretisch perspectief	51
<i>Veerle Rooze & Trudy Vester</i>	
Tussen Egypte en Babylon ligt Emmaüs	67
<i>De justitiepastor en de relatie tussen bajeskerk en 'buitenkerk'</i>	
<i>Ryan van Eijk</i>	
Overige bijdragen:	
De kracht van de vergeving	83
<i>Reijer J. de Vries</i>	
In de onvolmaaktheid schuilt de menselijkheid	99
<i>Over groezeligheid en barmhartigheid</i>	
<i>Theo W.A. de Wit</i>	
Recht doen aan boosheid	109
<i>Marja Terlouw-Sterk</i>	
Uitgedaagd of overvraagd?	131
<i>Menselijke waardigheid als taak van de justitiepastor</i>	
<i>Ryan van Eijk</i>	
Auteurs	143

Voorwoord

Reijer J. de Vries en Theo W.A. de wit

De eerste reeks van de hier gepubliceerde bijdragen staat in het kader van een driejarige cyclus van het rooms-katholieke en protestantse justitiepastoraat in Nederland die de aandacht richtte op communicatie van geestelijk verzorgers bij justitie in de drie relaties die zij in hun werk onderhouden. Enerzijds betreft het de kern van hun werk (het bijstaan van gedetineerden), anderzijds hun dubbele loyaliteit, jegens de overheid en jegens hun 'zendende instantie'. De betrekking van de geestelijk verzorger tot deze zendende instantie, in het geval van protestantse en rooms-katholieke geestelijk verzorgers de beide kerken, stond centraal op de studiedagen van dit jaar. De eerste vijf bijdragen zijn grotendeels uitwerkingen van lezingen op deze studiedagen; de bijdrage van Ryan van Eijk is gebaseerd op materiaal dat door rooms-katholieke geestelijke verzorgers tijdens hun studiedagen is ingebracht¹. De cyclus is daarmee voltooid. Het is niet moeilijk de centrale thematiek te benoemen die de bijdragen aan de studiedagen verbindt: het is de opdracht van de geestelijk verzorger om de universa van 'binnen' en 'buiten', gevangenis en kerk, gevangenisbewoner en burger in de samenleving en de daarmee verbonden digitale waarderingen en houdingen (vertrouwen/wantrouwen, humaan/inhumaan, crimineel/ medeburger) met elkaar te verbinden. De geestelijk verzorger heeft in zijn werk niet alleen te maken met dit grensverkeer – hij of zij praktiseert dit ook zelf.

Reijer de Vries gaat uit van het gegeven dat justitiepastores verschillende betekenissen toekennen aan de kerkelijke zending en vraagt zich af welke gevolgen dat heeft voor hun werk. Om de verschillende rollen van de justitiepastor te verhelderen en te analyseren ontwerpt hij een pastoraal-theologisch model op basis van de wordingsgeschiedenis van de pastor. Hij leidt daaruit vier pastorale rollen af die hij typeert met de beelden van respectievelijk de wijze, de profeet, de priester en de intermediair. Deze vier beelden staan voor vier te onderscheiden functies van het pastoraat en De Vries illustreert deze met voorbeelden uit het justitiepastoraat. Vervolgens verbindt hij deze rollen met vier kerkbeelden die hij ontleent aan de kerkleer van Hans van der Ven: de Jezusbeweging, de kerk van de armen, het volk Gods en het bouwwerk van de Geest. Het doel van dit model is de spanningen tussen de verschillende rollen van de justitiepastor te verhelderen en de kansen en valkuilen in het werk te analyseren.

¹ De inleiding van ds. K. van den Broeke, preses van de Protestantse Kerk in Nederland, gehouden op de protestantse studiedagen is verschenen in: *Pastorale Verkenningen*, Jrg. 8 (2013) no. 2, p. 18-20.

Op basis van de analyse komt De Vries tot een voorstel om de verschillende rollen als complementair te beschouwen en vanuit die optiek in het werk te onderhandelen hoe deze rollen door de pastor zelf en collegiaal op elkaar afgestemd kunnen worden. Met het oog op deze afstemming gebruikt hij voor de justitiepastor die werkt met een kerkelijke zending het beeld van de meerstemmige pastor.

Ton van Eijk gaat in het eerste deel van zijn bijdrage in op de door Stefan Gärtner en Erik Borgman vorig jaar² voorgedragen theologische lezing van de oordeelsscène in Mat. 25, waarin Christus zich zou identificeren met de gedetineerden als ‘de minsten der mijnen’. Deze lezing is ecclesiologisch relevant. Op deze manier wordt immers de Kerk de plaats gewezen waar ze zijn moet en de justitiepastores worden ‘Christuszoekers voor de kerk’. Hoe sympathiek en welkom deze lezing ook is, zij stuit exegetisch op nogal wat bezwaren. In het tweede deel haalt Van Eijk de geschiedenis van het Donatisme (4^e eeuw) op. Volgens de aanhangers van Donatus hield de in de geloofsbelijdenis genoemde heiligheid van de Kerk in dat alleen mensen van een onberispelijke levenswandel ertoe behoren; voor zondaars is daar geen plaats. In een derde deel gaat hij na of behalve van een heilige ook van een zondige kerk kan worden gesproken en wat de betekenis is van de bekende woorden volgens welke iedere gelovige zowel rechtvaardige als zondaar is. De Kerk blijkt geen gezelschap van ‘alleen maar nette mensen’ te zijn dat ver boven het milieu van de criminaliteit verheven is.

Ook Theo de Wit komt in zijn bijdrage terug op de tot een artikel uitgewerkte lezing van Erik Borgman tijdens de studiedagen van vorig jaar. Hij citeert uit een – niet gepubliceerd – kritisch commentaar van (ex-)geestelijk verzorger Irene Paridaans op dit provocatieve betoog, en vermoedt dat haar scepsis in onze ‘seculiere tijd’ vermoedelijk door menig- een zal worden gedeeld. In de seculiere era wordt het religieuze vocabulaire meer en meer als contesteerbaar en zelfs exotisch ervaren. Daarom onderneemt hij een poging om Borgmans theologische perspectief op criminaliteit in een meer filosofische taal te vertalen zonder het provocerende karakter ervan te neutraliseren. Om dit perspectief te verstaan is er om te beginnen sensibiliteit nodig voor de ‘herwaardering van de waarden’ die in het evangelie wordt voltrokken, een herwaardering die destijds irritatie opriep en ook vandaag haaks staat op de dominante waarden van een liberale samenleving. In zo’n samenleving is een geestelijk verzorger die trouw wil blijven aan de evangelische opdracht eerder een ‘grensganger’ in minstens drie betekenissen van de term: hij of zij verbindt zich met

² Stefan Gärtner, ‘Communiceren met de gedetineerde. Grondbeginselen en concretisering’ en Erik Borgman, ‘Een bevrijdende God in de gevangenis? Theologische reflecties op justitiepastoraat’, in: Theo W.A. de Wit, Reijer de Vries & Ryan van Eijk (red.), *‘Graag een normaal gesprek’. Geestelijk verzorgers aan het werk met gedetineerden*, Tilburg: CJP/ Wolf Legal Publishers, 2012, 11-34.

het universum van de interne verbanning die 'gevangenis' heet, stuit op de grenzen van wat in onze samenleving nog als 'humaan' kan worden erkend en ten slotte op de existentiële ervaring die vermoedelijk aan de basis van het joodse geloof ligt, namelijk de roep om hulp vanuit de onmacht en het lijden. Vooral bij de omgang met deze laatste ervaring schuilt naar De Wits vermoeden een onherleidbaar religieus moment: misschien is werkelijke vrijheid pas mogelijk wanneer niet de mens maar God onze geschiedenis voltooit.

Op welke wijze kunnen nazorg aan gedetineerden en pastoraat met elkaar in verbinding worden gebracht? In de bijdrage van Veerle Roose en Trudy Vester wordt een praktijktheoretische benadering geëxploreerd die in de praktijk van de PI Lelystad in het kader van het project 'Verbinden & Versterken' in de afgelopen twee jaar is ontwikkeld. Een perspectiefwisseling op het gebied van nazorg kan zowel leiden tot de ontwikkeling van een andersoortig netwerk, werkt ook door in de ontplooidde activiteiten en heeft een inzet tot gevolg waarin beroepskrachten en vrijwilligers complementair werken. De wijze waarop deze perspectiefwisseling plaats vond wordt in dit artikel uitvoerig beschreven. Het artikel is een nauwgezet verslag van wat 'herstelgericht werken'- zo vaak bezworen als opdracht bij uitstek van hedendaags justitiepastoraat - in de praktijk van ons vraagt.

Ryan van Eijk meent dat zowel bij de bajeskerk als bij de kerk buiten de gevangensmuren - door hun omstandigheden en populatie - een eigen perspectief is te onderscheiden, dat uit te drukken is in de Bijbelse metafoor van Egypte (Exodus) voor de bajeskerk en de metafoor van Babylon (ballingschap) voor de 'buitenkerk'. Dit bemoeilijkt de relatie en ontmoeting tussen beide geloofsgemeenschappen. Aan de hand van wat tijdens de studiedagen 2013 door de justitiepastores in de workshops is opgemerkt over de relatie tussen 'binnen en buiten', geeft Van Eijk vervolgens een schets van de relatie in de praktijk. Hij bepleit bescheidenheid en realiteitszin in de wederzijdse verwachtingen en ziet de metafoor van Emmaüs (Lk. 24,13-35) als een mogelijk betere metafoor voor de justitiepastor.

Het tweede deel van de bundel bevat enkele bijdragen die samenhangen met begrippen die kenmerkend zijn voor de kerkelijke zending en de kern van het werk met gedetineerden raken. Zo schrijft Reijer de Vries over de 'kracht van de vergeving'. In een pastoraal-theologische bijdrage onderzoekt hij de stelling dat vergeving een fundament is voor gedetineerden waarop zij een vernieuwd leven kunnen bouwen, en daarmee indirect bijdraagt aan het verminderen van recidive. Hij betoogt dat deze stelling genuanceerd en gepreciseerd moet worden. De Vries beperkt zijn onderzoek tot de religieuze betekenis van vergeving, de vergeving door God. Enerzijds moet rekening gehouden worden met factoren die de werking van de vergeving ontkrachten. Deze factoren hangen samen met het leven van de gedetineerden, de complexiteit van de rol die geloof speelt bij

levensverandering en het handelen van de pastor die liever troost dan uitdaagt. Anderzijds kan vergeving in het pastoraat de ander helpen de weg naar God (terug) te vinden en zo zijn/haar leven te vernieuwen. In het spoor van de pastorale theologie van Eduard Thurneysen noemt De Vries vijf factoren in de attitude en het handelen van de pastor die bijdragen aan de krachtige werking van de vergeving.

Theo de Wit belicht de samenhang tussen barmhartigheid en onvolmaaktheid. Wie vandaag over de deugd van de barmhartigheid wil spreken, doet er goed aan te beseffen dat er aan dit woord een reeks semantische associaties kleven die het begrip een enigszins oubollige en ook dubieuze klank geven. Barmhartigheid, zo betoogt hij, is geen alternatief voor rechtvaardigheid, geen ander woord voor medelijden of een privilege van 'softe' rechters. Het is ook niet per se een bijdrage aan de sociale samenhang of de gebrekkige bijdrage van het christendom aan de gedroomde volledig rationele samenlevingsorde. Het is eerder een zacht en genereus antwoord op een harde werkelijkheid, namelijk dat er een grens is aan morele aanspreekbaarheid. Barmhartigheid is vóór alles, zo luidt zijn conclusie, de deugd die bij een onvolmaakte, groezelige en smoezelige wereld past – ónze wereld.

In haar bijdrage aan deze bundel geeft Marja Terlouw stem aan twee vrouwen in detentie die ervaringen hebben met boosheid. Rosa en Sonja lijken op elkaar wat de omstandigheden betreft, maar er zijn grote verschillen: Roza heeft last van te veel boosheid, Sonja van te weinig. Gaat het daarin om dezelfde boosheid? Welke verklaringen zijn er mogelijk voor het verschil? Na een kennismaking worden fragmenten uit interviews met deze vrouwen geanalyseerd op thema's. Daarna worden de beelden van deze vrouwen zoals die naar voren komen in de interviews met elkaar vergeleken. Vervolgens kijkt Terlouw naar pastorale mogelijkheden. Het artikel eindigt met een slotbeschouwing, waarin de auteur ervoor pleit boosheid theologisch ook positief te beschouwen als een scheppingsgave en daarmee als een kans en een opgave om er goed mee te handelen. Dat inzicht krijgt ook steun vanuit contemporaine psychologische inzichten.

De bundel wordt afgesloten met een bijdrage van Ryan van Eijk waarin hij zijn op 27 juni 2013 met succes verdedigde dissertatie over de taak van de justitiepastor met betrekking tot menselijke waardigheid tijdens detentie samenvat. De titel van zijn artikel 'Uitgedaagd of overvraagd?' brengt al tot uitdrukking dat menselijke waardigheid een onderwerp is waar de justitiepastor in de praktijk mee worstelt. Die worsteling komt zowel voort uit de complexiteit van het begrip 'menselijke waardigheid' als uit de dubbele binding van de justitiepastor, onderwerp van de bundel van het Centrum voor Justitiepastoraat van 2011. Van Eijk ziet in de mensenrechten en in de begrippen 'zorg' en 'integriteit' mogelijkheden om deze worsteling niet alleen betekenis te geven, maar de justitiepastor ook een perspectief te bieden.